

הרב אורי סדן

ביצוע עסקה למכירת רכב על פי ההלכה¹

א. אופן ביצוע העסקה והעברת הבעלות ברכב

קנייה ומכירה של רכב בהתאם להלכה, כמו כל מוצר אחר, נעשות באמצעות מעשה קניין² המתלווה להסכמת הצדדים, ואשר מטרתו ליצור ולוודא קיומה של גמירות דעת להעברת הבעלות. עד שלא נעשה מעשה הקניין הבעלות אינה עוברת והצדדים יכולים עקרונית לחזור בהם, הן מעצם ההסכמה למכירה הן מפרטים שונים שעלו במהלך המשא ומתן ביניהם. אמנם, גם לסיכום בעל פה או בכתב ישנה משמעות מוסרית,³ ובפרט אם כבר התבצע תשלום שמסיבה כלשהי אין לו תוקף של מעשה קניין מחייב.⁴ הדרך הנפוצה לעסקת רכישת רכב (בין אנשים פרטיים) היא הדרך הבאה: הקונה בודק את הרכב ומוצא אותו מתאים לצרכיו והצדדים מסכימים ביניהם על המחיר. לאחר מכן הצדדים רושמים את הרכב על שם הקונה במרשם של משרד הרישוי (באמצעות אתר האינטרנט של רשות הרישוי, בסניף דואר או במשרד הרישוי). במקביל הקונה משלם למוכר את הסכום עליו סיכמו ומקבל ממנו את מפתחות הרכב. בשלב זה הצדדים נפרדים והקונה נוסע לדרכו. מהו הרגע המדויק שבו הרכב עובר מרשות המוכר לרשות הקונה על פי ההלכה? איזו פעולה מבין הפעולות האמורות נחשבת למעשה קניין? התשלום, הרישום, מסירת המפתח, או הנסיעה ברכב אחרי קבלתו? כשכל הפעולות נעשות בצמוד וברצף, מדובר בדרך כלל בשאלה תיאורטית, אולם היא הופכת למעשית במקרים בהם הפעולות מבוצעות במועדים שונים, בסדר שונה, או שהצדדים מוותרים על חלקם.⁵ ראשית נאמר כי רכב, כמו שאר מיטלטלין, אינו נקנה בכסף,⁶ ולא בשטר⁷ על פי שורת הדין. לפיכך התשלום עבור הרכב, אפילו אם נעשה במזומן אינו מעביר את

1. פרק מתוך ספרו של הרב אורי סדן העוסק בנושא 'הרכב בהלכה' העומד לצאת בקרוב כחלק מסדרת 'אורות החושן' בהוצאת משפטי ארץ.
2. שו"ע, חו"מ סי' קפט סעי' א.
3. שו"ע, חו"מ סי' רד סעי' ז. הפרת סיכום בעל פה או חוזה בכתב מזכה את המפר בכינוי 'מחוסר אמנה'.
4. שו"ע, חו"מ סי' רד סעי' א. הפרת סיכום אחרי ביצוע תשלום גורר קללה חמורה למפר: 'מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו', משנה, בבא מציעא פ"ד מ"ב.
5. לדוגמה: שינוי רישום שנעשה ללא כל מסירת רכב או קבלת תשלום, נתינת רכב במתנה שנעשתה ללא רישום, ללא תשלום או ללא שניהם, וכדומה.
6. שו"ע, חו"מ סי' קצח סעי' א.
7. בבא קמא עט ע"ב 'מיטלטלי בני שטרא ניהו'; רא"ש, כתובות פ"ב סי' ב.

הבעלות על הרכב. כמו כן, גם חתימה על חוזה למכירת רכב שערכו הצדדים ביניהם לא די בה כדי להעביר את הבעלות על הרכב (מה גם שבדרך כלל נוסח החוזה קובע העברת הבעלות רק בעתיד). מבין הפעולות הנעשות על ידי הצדדים במהלך ביצוע העסקה,⁸ ישנן שתי פעולות אשר כל אחת מהן עשויה להיחשב מעשה קניין כהגדרתו ההלכתית: האחת, נסיעה ברכב אחרי קבלתו,⁹ והשנייה רישום הרכב על שם הקונה. נסיעה ברכב אחרי קבלתו - רכב הוא חפץ גדול ודינו, כאמור, כמיטלטלין שנקנים באמצעות קניין משיכה.¹⁰ המשיכה נעשית על ידי הקונה הנוהג ברכב¹¹ למרחק העולה על אורך הרכב.¹²

רישום הרכב על שם הקונה - הנוהג המקובל כיום בעסקאות למכירת רכב הוא רישום הרכב על שם הקונה, והצדדים רואים ברגע הרישום את רגע העברת הבעלות על הרכב.¹³ מכיוון שההלכה מכירה במעשי הקניין המקובלים בשוק (המכונים 'סיטומתא') כמחייבים מבחינה הלכתית,¹⁴ יש לפעולה זו תוקף הלכתי מחייב.

הצדדים רשאים לבחור באחת משתי פעולות אלו, וכל פעולה שעליה הסכימו כי היא זו שתעביר את הרכב לרשות הקונה היא זו שתחשב מעשה קניין.¹⁵ יש להעיר כי בנקודה זו ההלכה שונה מהחוק ומהפסיקה בבתי המשפט, אשר אינם מעניקים לרישום מעמד של מעשה קניין מחייב והוא אפילו לא מהווה ראיה לבעלות,¹⁶ לא כל שכן להעברתה בפועל. על פי החוק והפסיקה רק מסירת הרכב בפועל מעבירה את הבעלות.¹⁷ כעת נעבור לדון בפרטי הדין כאשר לעסקת המכר מתלווה הסכם בין הצדדים.

8. באופן עקרוני ניתן לקנות רכב גם באמצעות קניין סודר, הנחשב מעשה קניין המקובל בהלכה למיטלטלין. במעשה קניין זה הקונה מוסר חפץ כלשהו למוכר. אולם מעשה קניין זה לא מקובל כיום, מלבד מעשי קניין הנעשים בהקשרים דתיים ובליוי רבני (כגון, התחייבות הכתובה), והצדדים לרוב אינם בקיאים באופן עשייתו.
9. שו"ע, חו"מ סי' קצב סעי' ב; סי' קצז סעי' ד. נהיגה של הקונה לשם בדיקת הרכב ולפני שהייתה הסכמה הדדית לביצוע העסקה אינה נחשבת מעשה קניין, שו"ע, חו"מ סי' ר סעי' יא.
10. שו"ע, חו"מ סי' קצח סעי' א.
11. שו"ע, חו"מ סי' קצח סעי' ג; סמ"ע, סי' קצח ס"ק ו. גרירת הרכב או דחיפתו בידיים אינה דרך משיכה מקובלת (למעט באופנועים) ולכן היא אינה מועילה כמעשה קניין, שו"ע, חו"מ סי' קצז סעי' ה; סמ"ע, סי' קצז ס"ק יב.
12. שו"ע, חו"מ סי' קצח סעי' ז.
13. כמובן אם הצדדים ביצעו העברת רישום למראית עין בלבד, אבל לא גמרו בדעתם להקנות את הרכב, אין לרישום כשלעצמו תוקף, גם לא מבחינה הלכתית.
14. כדין 'סיטומתא' המבואר בשו"ע, חו"מ סי' רא סעי' ב.
15. ראה שו"ע, חו"מ סי' רעה סעי' כד-כז; נתיבות המשפט, סי' קצז ס"ק ד, שכתבו שפעולה תיחשב מעשה קניין רק אם המוכר והקונה התכוונו להעביר את הנכס מרשות המוכר לרשות הקונה באמצעות פעולה זו. נחלקו האחרונים בשאלה האם נדרשת כוונת שני הצדדים או שדי בכוונת המוכר, ראה קצות החושן, סי' רעה ס"ק ד; נתיבות המשפט, סי' ר ס"ק יד; פתחי חושן, קנין פ"א סעי' ג.
16. דוד בר אופיר, הוצאה לפועל הליכים והלכות, מהדורה שישית, עמ' 410: 'הרישום במשרד הרישוי עדיין איננו קונסטיטוטבי ואיננו מצביע בהכרח על הבעלות בכלי הרכב לפי דיני הקניין'.
17. סעיף 33 לחוק המכר, תשכ"ח.

ב. התחייבות למכירת רכב

לעיתים אחרי סיום המשא ומתן על רכישת הרכב, הצדדים מבקשים לדחות את מועד העברת הבעלות, לשם המשך השימוש ברכב על ידי המוכר או מפני שאין אפשרות להעביר את הרישום או הבעלות באופן מיידי. עם זאת, כדי לשמור על ההישגים במשא ומתן הצדדים מבקשים לסכם באופן מחייב את פרטי העסקה לקראת העברת הבעלות שתבצע בהמשך (נוסח הסכם כזה יובא בסעיף ו לקמן). לשם כך הצדדים חותמים על מסמך בו הם מתחייבים לבצע עסקה למכירת חפץ, מחייב ותקף על פי ההלכה.¹⁸ רוב הפוסקים נוטים לראות בו מסמך מחייב,¹⁹ אך הדבר אינו מוסכם באופן מוחלט על כל הפוסקים.²⁰ טעמם של הסבורים שמסמך מעין זה אינו מחייב הוא שניתן על פי ההלכה להתחייב לשלם כסף או לספק מוצר מסוג מסוים ולא מוצר מסוים.²¹ לכן, אם הצדדים מעוניינים לוודא כי להסכם יהיה תוקף מחייב בלתי ניתן לערעור, מומלץ כי יוסיפו להסכם שערכו את המשפט הבא: 'הצדדים מקבלים עליהם את דעת הפוסקים המעניקים תוקף להסכם זה'.²² גם לפי השיטות המעניקות תוקף מחייב להסכם רכישה, ההסכם כשלעצמו אינו נחשב, כאמור, מעשה קניין.²³ לכן אף שהמוכר והקונה מחויבים לעמוד בהתחייבותם, אם המוכר מכר את הרכב לאדם אחר, המכירה תקפה ואין אפשרות לבטלה.²⁴ יש לציין, כי גם לפי השיטות הסבורות שלהסכם הרכישה אין תוקף מחייב מבחינה משפטית, יש להתחייבות תוקף מבחינה מוסרית. ניצול של הפרצה המשפטית על מנת לבטל את העסקה הוא בלתי ראוי ומעניק לאדם את התארים המפוקפקים 'מחוסר אמנה' ו'אין רוח חכמים נוחה הימנו'.²⁵

18. שו"ת המב"ט, ח"ב סי' כו; נתיבות המשפט, סי' רג ס"ק ו.
19. אמרי בינה, הלוואה סי' נא; הרב הרצוג, פסקים וכתבים, ח"ט סי' כו, כתב שכן מנהג בתי הדין; הרב דב ליאור, 'מעמד ההלכתי של המנהג והחוק במסחר', משפטי ארץ ג: קניין ומסחר, עמ' 47, כתב שהואיל וכן המנהג הדבר מחייב גם לדעת קצות החושן; עמק המשפט, ח"א סי' ו ובעמ' סז, כתב בשם הגרי"ש אלישיב שיש להכריע באופן מוחלט כדעת נתיבות המשפט.
20. יש בתי דין פוסקים כדעת קצות החושן ואינם מעניקים תוקף הלכתי לזכרון דברים, ראה פסקי דין רבניים, ח"ו, עמ' 217. כמו כן ישנם פוסקים הרואים במחלוקת זו ספק שלא הוכרע - ראה הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'תוקף ההתחייבות למכור בזכרון דברים', תחומין, ח"ב, עמ' 285; שו"ת משפטיק ליעקב, ח"ב סי' ט.
21. התחייבות לספק מוצר מסוג מסוים היא התחייבות אישית בה ההלכה מכירה, בעוד התחייבות לספק מוצר מסוים אינה התחייבות אישית אלא ניסיון לבצע מעשה קניין בניסוח שאינו מתאים, ראה שו"ת מהר"ש לבית הלוי, חו"מ סי' ה; קצות החושן, סי' רג ס"ק ב.
22. הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, 'חוזה מכר דירה', משפטי ארץ ג: קניין ומסחר, עמ' 508 סעיף 23.
23. ראה לעיל סעיף א, שם ביארנו מהן הפעולות הנחשבות מעשה קניין מחייב.
24. משנה למלך, הל' מכירה פ"ח ה"ז; נתיבות המשפט, סי' רו ס"ק ב. עם זאת ייתכן שתוטל על המוכר שחזר בו חובת פיצוי, נתיבות המשפט, סי' לט ס"ק יז; הרב דניאל כ"ץ, 'תרופות בשל הפרת חוזה', משפטי ארץ ד: חוזים ודיניהם, עמ' 155.
25. בבא מציעא מח ע"א; מט ע"א; שו"ע חו"מ סי' רד סעי' ז. וראה הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'תוקף ההתחייבות למכור בזכרון דברים', תחומין, ח"ב, עמ' 291 שמסיק שדין מחוסר אמנה חל גם על התחייבות ממונית כגון זו, לשיטות המגדירות אותה כ'קניין דברים'. ועיין באמרי בינה, הלוואה סי' נא, שסובר שיש בדבר מחלוקת ראשונים.

ג. הסכמים נוספים למכירת רכב

לעיתים הצדדים מעוניינים ויכולים לבצע את העברת הבעלות מיד, אך חפצים לדחות את מועד מסירת הרכב. במקרה כזה הם יכולים להעביר את הבעלות, ולהשאיר את הרכב אצל המוכר לפרק זמן מוסכם בו הוא יוגדר כשואל. זאת על מנת שיוטל על המוכר מלוא האחריות לכל נזק שייגרם, לרבות נזקים שנוצרו כתוצאה משימוש סביר מהם בדרך כלל שואל פטור²⁶ ויחד עם זאת יתאפשר לקונה לבטל את העסקה במקרה של נזק. לצורך הסכמה מעין זו, הצדדים יכולים לעשות שימוש²⁷ בהסכם הבא, שבנוסח זה ייתן תוקף לעסקה:²⁸

הרכב יימסר לקונה בתאריך _____, ועד אז הרכב יהיה מושאל למוכר. המוכר יישא באחריות מוחלטת לכל נזק או פגם ברכב, שנוצרו לאחר העברת הבעלות בו, עד להעברת החזקה בו לידי הקונה. אם חל בינתיים שינוי משמעותי במצבו המכני ו/או החיצוני של הרכב רשאי הקונה לבטל את המכר. המוכר ישיב לקונה את הסכום ששולם לו, והרכב יישאר ביד המוכר.

מלבד מקרים בהם הצדדים מבקשים לדחות את מועד ביצוע העברת הבעלות על הרכב, או את מועד מסירתו מקובל לחתום על הסכם רכישת רכב, בעת רכישת רכב חדש. סוכנות הרכב אינה מתחייבת למכור רכב מסוים (שייתכן שאף טרם יצא מקו היצור), אלא מתחייבת למכור לקונה רכב מדגם מסוים כאשר זה יגיע לרשותה. התחייבות מעין זו תקפה לכל הדעות, למרות שהרכב נחשב 'דבר שלא בא לעולם'.²⁹ יש להעיר כי הסכם לרכישת רכב מקובל גם ברכישה של רכב משומש מחברות העוסקות בתחום. למרות שהרכב נמכר ונמסר באופן מידי, יש מקום לחתימה על הסכם רכישה שבו יבהירו הצדדים את הציפיות שלהם מהעסקה.

ד. פיצוי מוסכם בהסכם

חשוב לשים לב, לגבי כל אחד מהסכמים אלה שנמנו בסעיפים הקודמים, כי מעבר לסעיפי מכר הרכב, הם אף כוללים בדרך כלל סעיפים סטנדרטיים נוספים. על הצדדים לתת את הדעת שסעיפים אלה מנוסחים על פי ההלכה. נסקור כעת סוגי סעיפים אלה, ונדגיש את הפרטים שיש לשים לב אליהם בעת ניסוחם. סעיף הפיצוי המוסכם הוא סעיף מקובל בחוזים.³⁰ משמעו כי אחד הצדדים מתחייב שאם יפר את ההסכם הוא מתחייב לשלם פיצוי קבוע ומוסכם לצד שנפגע עקב ההפרה, ללא צורך בהוכחת גובה הנזק שנגרם. יתרונו של פיצוי מוסכם על פני תביעת פיצויים ישירה הוא ההימנעות מהצורך

26. שו"ע, חו"מ סי' שמ סעי' א.

27. ההלכה מאפשרת לצדדים להגדיר בעצמם את הסכם ההשאלה באופן בו השואל יתחייב יותר או פחות ממה שהתורה מחייבת אותו. ראה בבא מציעא צד ע"א; שו"ע, חו"מ סי' שדמ סעי' א.

28. להרחבה ראה: הרב הלל גפן, 'חוזת מכר רכב', משפטי ארץ ג: קניין ומסחר, עמ' 514.

29. רמ"א, חו"מ סי' רט סעי' ד.

30. על פי סעיף 15 לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה) תשל"א.

בהוכחת הנזק, אופיו³¹ והערכתו המדויקת.³² לדעת רוב הפוסקים, סעיף זה תקף כל עוד הפיצוי המוסכם תואם את מידת הפגיעה שעשויה להיגרם עקב ההפרה של ההסכם.³³ אולם, כאשר הפיצויים המוסכמים מוגזמים ביחס לנזק שעשוי להיגרם, אין להתחייבות לשלם תוקף הלכתי³⁴ שכן היא מוגדרת כ'אסמכתא', כלומר התחייבות שאין בה את גמירות הדעת הנדרשת.³⁵ אמנם, ישנם פוסקים הסבורים שכיום יש להעניק תוקף לסעיף פיצוי מוסכם גם כאשר מדובר בפיצוי החורג באופן ניכר משיעור הנזק שנגרם עקב ההפרה.³⁶ יש מהם שנימקו את תוקפו של הסעיף בכך שזהו המנהג המקובל,³⁷ יש שכתבו שלחוק המאפשר פיצויים מעין אלה יש תוקף הלכתי בשל התועלת שלו לחיי המסחר והכלכלה.³⁸ ויש שכתבו שמכיוון שמקובל שהחוב בפיצוי נתון לשיקול דעת שיפוטי והערכאה שדנה בעניין רשאית להפחית את הפיצוי, די בכך בכדי לפתור את בעיית אסמכתא.³⁹ אולם, פוסקים רבים סוברים, כאמור, שבפיצויים מוסכמים החורגים באופן ניכר משיעור הנזק שנגרם, קיימת בעיית אסמכתא.⁴⁰ לשיטתם, העובדה שבתי המשפט אינם מקבלים התחייבות זו כמוחלטת ורשאים להפחית את סכום החוב, דווקא פוגעת

31. אם הנזק נגרם כתוצאה ממחדל ולא מפעולה הוא עשוי להיחשב 'גרמא', וסעיף הפיצויים המוסכמים פוטר את הנפגע מלהוכיח כי ניזוק באופן ישיר כתוצאה מההפרה. ראה חידושי הר"ן, בבא מציעא קד ע"א ד"ה רבי מאיר; וד"ה ולפי זה.

32. שו"ת מהרי"ק, סי' קצד.

33. משנה בבא מציעא, פ"ט מ"ג; רמב"ם, הל' שכירות פ"ח ה"ג; שו"ע, חו"מ סי' שכח סעי' ב.

34. בבא מציעא קד ע"ב. רמב"ם, הל' שכירות פ"ח ה"ג; שו"ע, חו"מ סי' שכח סעי' ב. יש להעיר כי אם הפיצויים המוסכמים חורגים באופן בלתי סביר ממה שהיה ניתן להעריך (בעת חתימת ההסכם) שעשויה להיות תוצאה מסתברת של ההפרה, הם לא יקבלו תוקף אוטומטי גם לפי החוק, ובית המשפט עשוי להפחיתם לפי שיקול דעתו (סעיף 15(א) לחוק החוזים (תרופות)), שכן גם המחוקק חשש לכך שהם נעשו ללא גמירות הדעת הנדרשת - ראה פרופ' דניאל פרידמן, פרופ' נילי כהן, חוזים, ח"א, עמ' 130.

35. בהגדרת אסמכתא נחלקו הפוסקים: לדעת הרמב"ם, הל' מכירה פ"א ה"ב, ה"ו; שו"ע, חו"מ סי' רז סעי' ב, יג, אסמכתא היא כל התחייבות עתידית, מותנית, למעט כזו המשקפת את המציאות העתידית, כגון בהתחייבות לפיצויים מוסכמים סבירים שחלה באופן מיד. לעומת זאת לדעת התוספות, סנהדרין כד ע"ב, ד"ה כל, רמ"א, חו"מ סי' רז סעי' יג, הבעיה באסמכתא אינה עצם ההתחייבות המותנית אלא בתוכן התנאי וההתחייבות, ואם התנאי נמצא בשליטתו החלקית של המתחייב, או שההתחייבות בלתי סבירה בנסיבות העניין תוגדר ההתחייבות כאסמכתא. להרחבה ראה אנציקלופדיה תלמודית, ח"ב ערך 'אסמכתא', עמ' קח-קטו; ברכיהו ליפשיץ, אסמכתא, ירושלים תשמ"ח.

36. להרחבה ולסקירת העמדות השונות בבתי הדין, ראה: הרב פרופ' רון קליינמן, 'תוקפם ההלכתי של חוזה בכתב, זכרון דברים וסעיף פיצויים מוסכמים', משפטי ארץ ד: חוזים ודיניהם, עמ' 126 ואילך.

37. לדעת הר"ש, מובא בתוספות, בבא מציעא סו ע"א, ד"ה ומניומי; רמ"א, חו"מ סי' רז סעי' טז, יש להעניק תוקף לקנסות שהצדדים מקבלים על עצמם במקרה של ביטול שידוכין. אחד הנימוקים לכך הוא מנהג העולם ודמיון ההתחייבות למעשה קניין המקובל בשוק - 'סיטומתא' (ראה בעניין זה לעיל סעיף א). לעומת זאת לדעת הרמב"ם, הל' מכירה פ"א ה"ח; וכן לדעת שו"ע, חו"מ סי' רז סעי' טז, אין תוקף לקנסות בהקשר זה ולא די במנהג העולם לפתרון בעיית אסמכתא. וראה פסקי דין רבניים, ח"ה, עמ' 258, שם הכריע בית הדין ברוב (הרב אלישיב והרב הדאיה לעומת הרב ז'ולטי) שמנהג העולם עשוי לפתור את בעיית אסמכתא גם בהקשרים אחרים.

38. הרב הרצוג, פסקים וכתבים, ח"ט סי' נט, עמ' ריט-רכ. אם כי נמנע מלהכריע בשאלה זו.

39. פס"ד ארץ חמדה גזית 2-74005, סעי' י פסקה ע.

40. עמק המשפט, ח"א, עמ' רס-רסא; שו"ת מנחת יצחק, ח"ו סי' קע אותיות כ, כג; הרב אוריאל לביא, עטרת דבורה, ח"ב חו"מ, עמ' 895 ואילך. לדבריו זוהי העמדה המקובלת בכל בתי הדין הרבניים ובכללם בית הדין הרבני הגדול.

בגמירות הדעת של הצדדים.⁴¹ לפיכך, על צדדים להסכם המבקשים לכלול בו סעיף פיצויים מוסכמים, וליהנות ממידה של ודאות לגבי אפשרות מימוש סעיף זה במקרה של הפרת החוזה, להקפיד שלא להפריז בגובה הפיצויים, ולקבוע סכום סביר ביחס לשיעור הנזק שעשוי להיגרם בעקבות הפרה של החוזה. בנוסף, מומלץ לצדדים להוסיף להסכם סעיף בנוסח הבא: הצדדים מודים שביצעו מעשה קנין המועיל על התחייבויות הסכם זה מעכשיו,⁴² בבית דין חשוב,⁴³ באופן שאין בו אסמכתא. סעיף זה פותר את בעיית האסמכתא במקרה שקיימת, ויובהר כי אין צורך לבצע בפועל את הפעולות הנזכרות בו. יוער, כי ככלל, מומלץ לשבץ סעיף זה בכל חוזה, שכן ישנם פוסקים הסבורים כי בעיית אסמכתא רחבה מאוד, והיא עלולה להתעורר גם בתנאים עתידיים נוספים הכלולים בחוזה.⁴⁴

ה. חיוב בקנסות, ריבית והצמדה

העברת בעלות על רכב מתרחשת בדרך כלל במקביל לתשלום מחירו המלא. אולם לעיתים מוכנים הצדדים להסכים כי התשלום, כולו או חלקו, ישולם לפני או אחרי מסירת הרכב. במקרים אלו הם עשויים לקבוע בהסכם המכר סעיף הקובע כי עיכוב בתשלום מצידו של הקונה או עיכוב במסירת הרכב מצידו של המוכר, יהיו כרוכים בקנס, ריבית והצמדה, אשר יהפכו את העיכובים לבלתי כדאיים. סעיף כזה עשוי להיות כרוך באיסור ריבית שכן במקום תשלום במועד שנקבע, החייב משלם במועד מאוחר יותר תשלום גבוה יותר. ההלכה אוסרת באיסור חמור ריבית מכל סוג שהוא. איסור זה חל מדרבנן גם על ריבית שלא נוצרה בעקבות הלוואה אלא בשוליה של עסקת מכר.⁴⁵ בנושא זה יש להבחין בין קנס חד פעמי ובין קנס שגדל ככל שהאיחור מתמשך. כמו כן יש להבחין בין ריבית (על התשלום או על הקנס) ובין הצמדה למדד. אם החוזה קובע קנס חד פעמי על הפרתו, בין אם ההפרה נגרמה כתוצאה מתשלום שהתעכב ובין אם ההפרה נגרמה כתוצאה מאיחור במסירת הרכב - הדבר מותר,⁴⁶ ובלבד שהקנס אינו נותן לגיטימציה לעיכוב בתשלום או בהספקה. כלומר אם הסכמה לתשלום הקנס אינה מונעת את האפשרות של המוכר לתבוע מהקונה לשלם בהקדם האפשרי את הסכום בו התחייב, ואת האפשרות של הקונה לתבוע מהמוכר לספק לו את הרכב בהקדם האפשרי - הדבר

41. הרב אוריאל לביא, שם, עמ' 897 לדבריו התערבות זו של בית המשפט מחריפה את בעיית גמירות הדעת ואף שוללת את הטענה כי מנהג העולם הוא לקיים התחייבות בפיצויים מוסכמים גם כאשר הם חורגים באופן ניכר מהנזק שנגרם בפועל.

42. בבא מציעא סו ע"א; רמב"ם מכירה יא, ז; שולחן ערוך חו"מ רז, יד.

43. נדרים כז ע"א; תוספות, בבא מציעא סו ע"א, ד"ה ומניומי; רמ"א, חו"מ סי' רז סעי' יד-טו.

44. לפי שיטת הרמב"ם, הל' מכירה פי"א ה"ב, ה"ו, ושו"ע, חו"מ סי' רז סעי' ב, יג, הנזכרת לעיל הערה 34.

45. רמ"א, יו"ד סי' קסא סעי' א.

46. תרומות, שער מו ח"ד סעי' לב; שו"ת הריב"ש, סי' שלה; שו"ע, יו"ד סי' קעז סעי' יח; רמ"א, שם סעי' יד; תורת ריבית (הרש"ר), פ"ו סעי' ז.

מותר.⁴⁷ אולם, כאשר מדובר בקנס שגדל עם הזמן - הדבר אסור, גם כאשר החוב לא נוצר בעקבות הלוואה⁴⁸ אלא בעקבות סעיף קנס בעסקת מכר כבעניינו.⁴⁹ עם זאת יש לציין כי במקרה של עסקת מכר (בשונה מהלוואה) יש שהקלו בדבר.⁵⁰ גם ביחס להצמדת התשלום למדד, מרבית הפוסקים סבורים שהדבר אסור משום ריבית,⁵¹ ואולי אפילו מן התורה,⁵² אך יש שהתירו את הצמדת החוב למדד בתקופות בהן האינפלציה משתוללת כתוצאה מפעילות מוניטרית אינטנסיבית.⁵³ לאור חשש זה מאיסור ריבית שעלול להתעורר בחוזה, יש לציין בכל חוזה בו כלול סעיף חיוב בקנסות, ריבית או הצמדה, שהחוזה על כל תנאיו נעשו על פי נוסח היתר עסקה.

1. סעיף בורות

כאשר הצדדים חותמים על חוזה, עליהם לקחת בחשבון כי ייתכן שבעתיד יתגלו ביניהם חילוקי דעות ביחס לפרשנות ההסכם או ביחס לאופן ביצועו. חילוקי דעות אלו עשויים להגיע אף לידי מחלוקת ממונית של ממש. אי לכך מומלץ לצדדים כבר בשלב חתימת ההסכם להגדיר מהו הפתרון המועדף על ידם אם יתעורר סכסוך כאמור. אם הצדדים לא

47. ש"ך, יו"ד סי' קעז ס"ק לו; תורת ריבית, שם. כמו כן, אם תשלום הקנס מאפשר למוכר לבטל את העסקה כולה הדבר אסור, חוות דעת, ביאורים סי' קסז ס"ק א; ועיין בשו"ת צמח צדק (קרוכמל), סי' י, שמתיר.

48. קנס מתרבה בהלוואה אסור משום ריבית. ראה בעניין זה: שו"ת הרשב"א, ח"ב סי' ב; שו"ע ורמ"א, יו"ד סי' קעז סעי' טז. יש שסברו שמדובר בריבית שאסורה מן התורה, שו"ת מהרלב"ח, סי' קד, ויש שסברו שהדבר אסור מדרבנן משום הערמת ריבית, שו"ת המבי"ט, ח"א סי' רצח; שו"ת הרא"ם, סי' כג. עיין בדברי הקדוש רבי יעקב מאורליינש, מובא בהגהות מרדכי הנוספות, בבא מציעא סי' תנה, שמתיר חיוב בקנס מתרבה אפילו בהלוואה. אולם הפוסקים הנ"ל דחו דעתו בשתי ידיים, מלבד הסמ"ע אשר בקונטרס הריבית, בדרך הארוכה סעי' כה, בשמאל דחאו ובימין קירבו, והתיר במקום צורך להסתמך על דעה זו, ובלבד שיסוד ההיתר יוסבר היטב לצדדים לפני ניסוח החוזה.

49. איסור זה אינו מפורש בראשונים אך ראה אור זרוע, ח"ג בבא מציעא סי' קפא; בית יוסף, יו"ד סי' קס סעי' כא; דרכי משה, יו"ד סי' קעז סעי' ג, שאסרו ליטול ריבית אפילו על שכר שכיר שלא שולם במועד. מכאן יש להסיק בקל וחומר שיש לאסור קנס מתרבה גם במקח וממכר, ראה ברית יהודה, פ"ד סעי' ד; תורת ריבית, פ"ו סעי' ח. ואף שיש שהקלו בשכר שכיר ראה רבי"ה, מובא באור זרוע שם; מהר"ם מרוטנבורג, מובא ברבנו ירוחם, נתיב כט ח"ג פא ע"ד; שו"ת חתם סופר, ליקוטים סי' כו, הדבר נובע מייחודיות החיוב בשכר שכיר.

50. בשו"ת מנחת שלמה, תנינא ב-ג סי' עא, התיר קנס מצטבר אפילו על איחור בפירעון הלוואה. וראה בשו"ת שואל ומשיב תנינא, ח"ד סי' קכג שהתיר לגבות ריבית שנפסקה בבית משפט מחלפן שלא שילם תמורת הכספים שקיבל. אולם יתר הפוסקים בני דורו חלקו על מסקנתו - ראה בית יצחק, יו"ד ב סי' א אות יב; שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' צ; ח"ג סי' ח; שו"ת תרשיש שוהם, סי' לז.

51. תורת ריבית, פ"ט סעי' לה, על פי חזו"א, יו"ד סי' עב ס"ק ט וס"ק ו; הרב שרמן, 'הצמדה קנסות ופיגורים בחיובי מזונות', תחומין, ח"ב, עמ' 378.

52. ברית יהודה, פ"כ סעי' א-ב.

53. הרב שלמה דייכובסקי, 'הצמדת חוב למדד', תחומין, ח"ו, עמ' 208; הרב משה שטרנבוך, קיצור דיני ריבית, פ"ג סעי' ב. וראה בפסק הרב שלמה גורן, פסקי דין רבניים, ח"א, עמ' 241 ה"ד באריכות במעמדו ההלכתי של המטבע בזמן שהאינפלציה דוהרת ללא קשר לערך הסחורות העולמי. לדבריהם במצב בו ערך הכסף פחות יציב מערך העולמי של הסחורות מעמדו ההלכתי משתנה. ועיין אגרות משה, יו"ד ח"ב סי' קיד, ממנו ניתן להסיק כי במקום בו החוק מחייב תשלום לפי ערכו הריאלי של החוב ולא לפי ערכו הנומינלי אין בתשלום זה איסור ריבית, בלי קשר למצב האינפלציוני. כדעתו הסיק הרב דוד בס, 'חוזים על פי דיני התורה', כתר א, עמ' 138-172.

הגדירו את הפתרון המועדף עליהם למקרה של מחלוקת, על פי החוק ברירת המחדל ליישוב הסכסוך תהיה בית המשפט שלו נתונה סמכות השיפוט.⁵⁴ על פי ההלכה, פנייה לבית משפט אזרחי הפועל במסגרת מערכת בתי המשפט של המדינה לשם יישוב סכסוך ממוני בין יהודים אסורה⁵⁵ באיסור חמור,⁵⁶ אף אם מכהנים בו שופטים יהודים,⁵⁷ ולמרות ששופטים אלו מכהנים מטעמה של מדינת ישראל, ראשית צמיחת גאולתנו.⁵⁸ שופטים אלו אף עשויים להיות אנשים טובים ובעלי חוש צדק מפותח, אולם החוק לפיו הם שופטים הוא חוק אזרחי, השונה מהתורה. התורה מבקשת להנחיל את הצדק, היושר והמוסר הא-להי בכל אורחות חייו של האדם ובפרט בעניינים הממוניים בינו ובין זולתו. תביעה בבית משפט שפוסק על פי מערכת חוקים השונה מן התורה מהווה משום הכרזה כי התורה אינה ראויה להדריך ולתקן את החברה, ועליה להישאר מצומצמת בגבולות חייו הדתיים הפרטיים של האדם: שבת ומועדים, טהרה וכשרות, תפילה וברכות. יש לציין כי איסור זה קיים גם כאשר הצדדים מסכימים ביניהם על התדיינות בפני בית המשפט.⁵⁹ ייתכן שבמקרה זה האיסור אפילו חמור יותר שכן התעלמות הצדדים מהתורה וממשפטיה לא נעשית מאילוף או מברירת מחדל, אלא מבחירה חופשית.⁶⁰ מכאן, שלענייננו, על כל תביעה ממונית העוסקת בעסקת מכר רכב (כמו גם שאר תביעות הנוגעות לעניינים ממוניים) להתברר בפני בית דין לדיני ממונות שדן על פי התורה. כמו

54. סעיף 7(א) לתקנות סדר הדין האזרחי, תשע"ט-2018. בדרך כלל בחתימה מול חברה גדולה (כגון בנק, חברת סלולר או חברת ליסינג), אחד הצדדים דורש במפגיע (או בנוסח אחיד של חוזה) כי ייכתב בחוזה במפורש שסמכות השיפוט תהיה נתונה לבית משפט מסוים. במקרה זה אם לצד השני אין ברירה והוא חייב לחתום על תנאי זה מותר לו לעשות זאת, ראה: הרב יובל חסיד, 'חתימה על חוזה בו נקבע בית המשפט כערכאה מוסכמת', אתר דין תורה, ועיין במנחת צבי (הרב צבי שפיץ), ח"א סי' טז שאסר זאת.

55. גיטין פח ע"ב; שו"ע חו"מ סי' כו סעי' א.

56. תנחומא, משפטים סי' ג: 'שכל מי שמניח דיני ישראל והולך לפני עכו"ם כפר בהקדוש ברוך הוא תחלה ואחרי כן כפר בתורה שנאמר (דברים לב) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים'. רמב"ם, הל' סנהדרין פכ"ו ה"ז: 'הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו'.

57. חזו"א, סנהדרין סי' טו ס"ק ד; שו"ת יחזקאל דעת, ח"ד סי' סה.

58. הרב צבי פסח פרנק, 'מכתב בדבר בתי-המשפט במדינת ישראל', בשערין ירושלים: בטאון המועצה הדתית ירושלים, גליון ה שבט תש"ל, עמ' 4-5: 'מה שכבודו רואה אותם בתי משפט של מדינת ישראל שזכינו להקמתה בעזרת צור ישראל וגואלו ויראים ושלמים רואים בה בצדק ראשית צמיחת גאולתנו, ולכן לא ייתכן שההולך לדון אצלם הוא מרים יד בתורת משה - איני יודע מה הוא סח. מה לתבן את הבר? וכי בשביל שבעינינו ראינו עזרת צור ישראל וגואלו, וברחמינו גאלנו משעבוד הגוים, וכי בשביל זה נתן יד לפושעים לעקור את תורתנו המסורה לנו מצור ישראל וגואלו?'

59. רמב"ן, שמות כא א; שו"ת הרשב"א, ח"ו סי' רנד: 'שלא הניחה תורה את העם שהוא לנחלה לו על רצונם שייקרו את חקות הגויים ודיניהם'; שו"ע, חו"מ סי' כו סעי' א. וראה תומים, סי' כו ס"ק ד; ט"ז, חו"מ סי' כו סעי' ג, שסוברים שאין תוקף להסכמה זו אף אם נעשה עליה מעשה קניין. ועיין ברבנו ירוחם, מישרים נתיב נא חלק יג, על פי כנסת הגדולה, הגהות בית יוסף סי' כו ס"ק א, שחולק וסובר שאם שני הצדדים מסכימים לדון בבית משפט אין בדבר איסור. כן עיין בסמ"ע, סי' כב ס"ק טו; סי' כו ס"ק יא, שסובר שבמקרים מסוימים אם נעשה מעשה קניין על ההסכמה יש לה תוקף.

60. הרב יעקב אריאל, 'המשפט במדינת ישראל ואיסור ערכאות', תחומין, ח"א, עמ' 319: 'יהודי דתי היודע על קיומו של משפט התורה ועל מציאותם של תלמידי חכמים יודעי דת ודין, ובכל זאת מעדיף להישפט בפני הדיוטות אלו, שמחמת אונסם כופרים בתורה, נחשב למחרף ומגדף ולמרים יד בתורת משה, ואיסורו איסור חילול ה' מדאורייתא ודינו כהולך לערכאות של נכרים'.

כן, על פי ההלכה כל אדם הנתבע בבית דין חייב להופיע בפניו,⁶¹ אף שזכותו לבחור את בית הדין בו תתנהל התביעה.⁶² ניהול הסכסוך בפני בית דין לממונות בהתאם לדרישות ההלכה, מתאפשר גם בהתאם לחוק הקיים במדינת ישראל. למרות שהחוק קובע, כאמור, כי ברירת המחדל ליישוב סכסוכים תהיה בית המשפט, הוא מאפשר לצדדים הנקלעים לסכסוך ממוני להסכים ביניהם על הבאת הסכסוך בפני בית דין לדיני ממונות.⁶³ כאשר הסכמה זו מועלית על הכתב היא נקראת 'הסכם בוררות' המעניק לפסק הדין הניתן על ידי בית הדין תוקף זהה לזה של בית המשפט.⁶⁴ היות שאין אפשרות חוקית לממש פסק דין מבלי שייחתם הסכם בוררות, חתימה על הסכם הבוררות הופכת אף היא להיות חובה הלכתית. אדם שסירב לחתום על הסכם בוררות המאפשר לכפות עליו לקיים את פסק הדין שיינתן לאחר שהוגשה נגדו תביעה לבית הדין, כמוהו כאדם שסירב לבוא ולהתדיין בדיון תורה.⁶⁵ הואיל ואחרי פרוץ הסכסוך קשה לצדדים בדרך כלל להגיע להסכמות על בית דין מוסכם, מומלץ כי הם יוסיפו מראש סעיף בוררות להסכם ולפיו אם בעתיד יתגלע סכסוך ביניהם הוא יידון בפני בית דין מסוים לדיני ממונות. סעיף מעין זה מופיע בנוסח החוזה לרכישת רכב המוצע על ידינו (להלן). הימנעות מחתימה על סעיף זה עשויה לגרום לצדדים למצוא את עצמם בהתדיינות משפטית בבית משפט⁶⁶ (במקרה הטוב), או בסכסוך מר ומתמשך ללא פתרון (במקרה הרע).

ז. הצעה לנוסח חוזה מכר רכב

חוזה מכר רכב⁶⁷

מבוא

החוזה נחתם בתאריך _____ ב (מקום) _____
 בין: (שם המוכר) _____ ת.ז. _____ להלן: המוכר.
 לבין: (שם הקונה) _____ ת.ז. _____ להלן: הקונה.
 המוכר מצהיר שהוא הינו הבעלים החוקי והבלעדי של רכב מסוג _____ שנת ייצור _____
 דגם _____ מס' רישוי _____ מס' _____ שלדה _____
 מס' מנוע _____, להלן: הרכב.

הצהרות הצדדים

61. שו"ע, חו"מ סי' יא סעי' א; סי' כו סעי' א.
62. שו"ע, חו"מ סי' יד סעי' ג.
63. סעיף 1 לחוק הבוררות תשכ"ח.
64. סעיף 23(א) לחוק הבוררות תשכ"ח. הדבר מותנה באישור פורמלי של הפסק על ידי בית משפט שלו הסמכות לדון בעניין.
65. כסף הקדשים, על שו"ע חו"מ סי' עה סעי' א; שו"ת נאות דשא, סי' נא, נב (הרב שמואל אליהו אלקין תלמידו של האדמו"ר הרשב"י); הרב יעקב אריאל, דיני בוררות: כללי הדין והפשרה, עמ' עח.
66. שכן אם התובע עבר על האיסור הנזכר לעיל ופנה לבית המשפט, הנתבע מחויב על פי החוק להגיע לבית המשפט, וממילא הוא אינו עובר על איסור בכך - ראה שו"ת יחווה דעת, ח"ד סי' סה. כמו כן, אם התובע פנה לבית דין לדיני ממונות והנתבע סירב לבוא לשם, התובע יקבל היתר מבית הדין לתבוע את המגיע לו לפי דעתו בבית המשפט והוא לא יעבור על איסור בכך - שו"ע, חו"מ סי' כו סעי' ב.
67. החוזה מבוסס על: הרב הלל גפן, 'חוזה מכר רכב', משפטי ארץ ג: קניין ומסחר, עמ' 527-528.

המוכר מצהיר כי הרכב נקי מכל חוב, שעבוד ו/או שניהם ו/או עיקול ו/או זכויות צד ג' אחרות, ואין שום הגבלה או מניעה ע"י שום גורם אחר למכירת הרכב הנ"ל; וכי פרטי הרכב זהים לאלה המופיעים ברשיון הרכב המקורי, וכי לא נעשו ברכב שינויים שאינם מותרים בחוק, ולא שינויים המחייבים עדכון הרישיון; וכי שולמו כל המסים, האגרות והתשלומים המוטלים על הרכב במלואם.

הקונה מצהיר כי בדק את הרכב, בדיקה חיצונית ופנימית, ומצאו לשביעות רצונו והוא מעוניין לרכוש אותו.

לפיכך הוסכם בין הצדדים:

1. המבוא לחוזה זה הינו חלק בלתי נפרד ממנו.
2. העברת הבעלות והחזקה: הבעלות על הרכב תועבר ברישום הרכב במשרד הרישוי שתתבצע בין התאריך _____ ועד _____ . במעמד זה תועבר החזקה לקונה.
3. התמורה: הקונה והמוכר הגיעו להסכמה בדבר מחיר הרכב, שהוא סך _____ ₪ ובמילים _____ . במעמד חתימת חוזה זה שילם הקונה סך _____ ₪. היתרה בסך _____ ₪ תשולם במעמד העברת הבעלות. במקרה של ביטול העסקה לפני תשלום יתרת התמורה, יחזיר המוכר את המקדמה לקונה בתוך שלושה ימים מיום קבלת הודעת הביטול.
4. הקונה מודה בחתימתו על חוזה זה, כי הוא מוחל על כל טענות אונאה, פגם, ליקויים ותקלות הקשורות ברכב מבחינה מכאנית או חיצונית, המפחיתות את מחיר הרכב עד לסכום של 40% מהמחיר שנקבע בחוזה.
5. ביטול העסקה: אם המוכר לא יעביר את הבעלות או החזקה במועד שנקבע, או אם התברר כי לא כל הצהרותיו המופיעות במבוא אמיתיות, או אם הקונה לא ישלם למוכר את התמורה באופן או במועד שסוכם, הרי שהעסקה מבוטלת והצד שגרם לביטול מתחייב לשלם לצד השני מעכשיו, כפיצוי מוסכם, ללא צורך בהוכחת הנזק, סך של _____ ₪. אם יוכח נזק, יוכל הצד הנפגע לתבוע אותו במקום הפיצוי הקבוע.
- אם העברת הבעלות, החזקה, או התשלום לא בוצעו עקב אונס גמור, או שחל שינוי משמעותי במצב הרכב שלא ביוזמת המוכר, בין החתימה על החוזה לבין העברת הבעלות, העסקה מבוטלת ללא חיוב בפיצוי המוסכם.
6. הוצאות העברת הבעלות יחולו על _____ .
7. הצדדים מסכימים, כי כל סכסוך או חילוקי דעות בקשר להסכם זה, בין הנובע באופן ישיר ובין הנובע באופן עקיף ממנו, הן ביחס לביצועו, פירושו תחולתו או תוקפו, יועבר להכרעתו של בית הדין שיקבע על ידי מנהל 'ארץ חמדה - גזית' עפ"י סדרי הדין הנהוגים ברשת בתי הדין. חתימת הצדדים על הסכם זה, כדין חתימה על הסכם בוררות של רשת בתי הדין.⁶⁸
8. כל תנאי החוזה נעשו כתיקון חכמים. הצדדים מקבלים עליהם את דעת הפוסקים המעניקים תוקף להסכם זה. הצדדים מודים שכל ההתחייבויות נעשו על פי היתר-עיסקא

68. בנוסח זה, שהועתק מאתר בית הדין של ארץ חמדה גזית, מוגדר בית הדין של 'ארץ חמדה גזית' כבורר מוסכם אולם הצדדים יכולים כמובן להסכים על כל בורר אחר.

כתקנת מהר"ם, בקניין היותר מועיל, בכלי הכשר לקנות בו, בבית-דין חשוב מעכשיו, באופן שאין בו אסמכתא, כתיקון חכמים

הקונה

המוכר

ה. שליחות למכירה ולקנייה של רכב

לעיתים מבוצעת עסקת רכישת הרכב שלא באופן ישיר על ידי אחד הצדדים לה, אלא על ידי אדם אחר שיש לו את הידע או את הזמן הנדרש לצורך ביצוע העסקה עבור הקונה או המוכר. אדם זה נקרא 'שליח' בשפה ההלכתית. כאשר המוכר מבקש מאדם אחר לפרסם עבורו את הרכב, למצוא קונה, ללוותו, לנהל משא ומתן ולבסוף לבצע את המכירה, אדם זה מוגדר שליח למכירה. כאשר הקונה מבקש מאדם אחר לאתר עבורו רכב מתאים, לבדוק אותו, לנהל משא ומתן ולבסוף לבצע את הקנייה, מוגדר אדם זה שליח לקנייה. יש לציין כי לעניין מערכת היחסים שבין המוכר והקונה אין זה משנה אם השליחות נעשתה כטובה לחבר או על ידי חברה מקצועית בתמורה לתשלום.⁶⁹ על פי ההלכה, לשם מינוי שליח אין צורך בביצוע מעשה קניין⁷⁰ או בחתימה על ייפוי כוח.⁷¹ אולם, על פי דרישות החוק לא ניתן לבצע שינוי של רישום הבעלות על רכב ללא ייפוי כוח חתום על ידי המשלח.⁷² לכן בשפה המשפטית נקרא השליח גם 'מיופה כוח'. העובדה שהמכירה מבוצעת על ידי שליח עשויה במקרים מסוימים לגרום לביטולה, שכן על פי ההלכה שליח רשאי לפעול רק במסגרת הסמכות שניתנה לו מאת המשלח. אם השליח ביצע הליך לרעת המשלח,⁷³ יש להניח שלא לשם כך הוא נתמנה, וההליך שביצע בטל.⁷⁴ עם זאת, תוצאות ביטול ההליך על הצד שביצע את העסקה מול השליח, מושפעות במידה רבה ממידת המודעות שהייתה לו לכך שמדובר בשליח החורג מסמכותו.⁷⁵ באופן מעשי

69. מלבד המחויבות היתרה לשאת בנזק כאשר השליח טעה ופגע באופן כלשהו במשלח, שו"ע, חו"מ סי' קפה סעי' א.

70. רמב"ם, הל' שלוחין ושותפין פ"א ה"א; שו"ע, חו"מ סי' קפב סעי' א.

71. סעיף 3(א) לחוק השליחות תשכ"ה.

72. על פי סעיף 3(ב) לחוק השליחות צד שלישי רשאי שלא להכיר בשליחות אם לא נמסר לו מסמך עליו חתום המשלח בו הוא מייפה את כוחו של השליח לפעול בשמו. מכוח חוק זה דורש משרד התחבורה לקבל מהשליח ייפוי כוח של המשלח לפני שיסכים לשנות את הרישום של הרכב.

73. אם השליח לא פעל בדיוק לפי הוראות המשלח, אולם לא מדובר בשינוי מהותי שדרך בני אדם להקפיד עליו, ולמעשה הדבר לא פגע במשלח, אין השליחות בטלה, משנה למלך, הל' שלוחין ושותפין פ"א ה"ב; נתיבות המשפט, סי' קפב ס"ק י; פתחי חושן, פקדון ושאלה פ"ב הערה א. עיין בסמ"ע, סי' קפב ס"ק ז; ט"ז, שם ס"ק ב, שסבורים שכל שינוי שביצע השליח בשליחות בכוונה תחילה, מבטל את השליחות גם אם מדובר בשינוי לטובת המשלח.

74. שו"ע, חו"מ סי' קפב סעי' ב. כמובן אם השליח סבור שהשינוי הכרחי על מנת למנוע פגיעה גדולה יותר במשלח, אין זה שינוי לרעה אלא לטובה והשליחות קיימת, מחנה אפרים, עניינים הל' שלוחין ושותפין סי' א.

75. כאשר המוכר או הקונה מודעים לכך שהם מבצעים עסקה עם שליח החורג מסמכותו, עליהם לקחת בחשבון את אפשרות ביטול העסקה, ולכן העסקה אכן תתבטל לגמרי. אולם אם המוכר או הקונה אינם מודעים לכך שהשליח חורג מסמכותו, גם אם הם יודעים שמדובר בשליח, כפי שקורה תמיד

הדבר ייצור הבדל בין שליח למכירה ובין שליח לקניה:⁷⁶ מי שקונה רכב משליח למכירה שחרג מסמכותו ומכר את הרכב במחיר נמוך במיוחד,⁷⁷ או בפריסת תשלומים ארוכה מדי,⁷⁸ אינו אמור להעריך שהדבר נעשה שלא בסמכות. לכן גם אם יתברר שהשליח פעל בחוסר סמכות המכירה תקפה, אם כי על השליח מוטלת האחריות לפצות את המשלח על הנזק שנגרם לו.⁷⁹ כלומר, עליו לשלם מכיסו את ההפרש בין התמורה שקיבל מהקונה לפי המחיר הנמוך ביותר בו היה רשאי למכור את הרכב. לעומת זאת, מי שמכר רכב לשליח לקנייה והצליח לגרום לשליח לטעות ולפעול באופן בלתי סביר, כגון שלא לבדוק את הרכב במכון בדיקה, שלא לבדוק את רישיונות הרכב, או לקנות במחיר הגבוה באופן בלתי סביר מהמחיר המקובל. במקרה כזה, יש להניח שהמוכר ידע שהשליח שהוטעה על ידו בעל כורחו פעל שלא בסמכות, ולכן המכירה בטלה.⁸⁰ במקרה זה הרכב יחזור לרשות המוכר, ועל המוכר להחזיר לידי הקונה את הכסף שקיבל. אמנם אין לחדד כי במרבית המקרים ביטול המכירה אינו מעשי, והדבר אף ידוע מראש לקונה – כגון שהשליח, בהסכמת הקונה, רכש את הרכב מסוחר רכב שאינו יהודי, או מחברה שברור מראש שלא תסכים כמעט בשום מקרה לקבל את הרכב בחזרה. במקרה זה כתבו הפוסקים שיש להניח כי הקונה הסכים לספוג את ההפסד גם במקרה בו השליח ישגה, והעסקה אינה בטלה.⁸¹

ט. תיווך ומסחר בכלי רכב

1. תיווך בעסקאות רכב

עסקאות רכב נעשות לעיתים בעזרתו של מתווך. המתווך אינו מבצע בעצמו את העסקה עבור הקונה או המוכר שכן העסקה נעשית באופן ישיר בין המוכר והקונה. המתווך יוצר קשר בין מוכר ובין קונה של רכב, או שמסייע להם להסכים על תנאי המכירה. לכן, למתווך אין אחריות על תוצאות העסקה או על הרכב עצמו (אלא אם כן הוא קיבל על עצמו אחריות). אם סוכם עם המתווך על תשלום הוא זכאי לקבלו, גם אם הסיכום נעשה בעל פה.⁸² גם כאשר לא סוכם דבר בין הצדדים, אם מדובר באדם המפרסם עצמו כמי

במכירת רכבים בהם רישום על שם אדם אחר מחייב שימוש בייפוי כוח, אין לדרוש מהם את ביטול העסקה. עלות העסקה תיזקף על השליח, והוא יפצה את המשלח בנזק שנגרם לו, חזו"א, בבא קמא סי' כא ס"ק כא; שו"ת נאות דשא, ח"א סי' נה; פתחי חושן, פקדון ושאלה פ"ב הערה א.
76. לעומת זאת אדם המוכר רכב פגום מבלי שנבדק, או שהצליח למכור את הרכב במחיר החורג ממחירו האמיתי, מודע להטעיה שביצע וכמו כן הוא מודע לכך שהשליח לא הוסמך לביצוע עסקה בתנאים אלו.

77. רמ"א, חו"מ סי' קפה סעי' ו; סמ"ע שם ס"ק יז.

78. שו"ע, חו"מ סי' קפה ס"ק י.

79. שו"ע, חו"מ סי' קפב סעי' ב; סי' קפה סעי' א; נתיבות המשפט, סי' קפב ס"ק ד. ועיין חכמת שלמה, כתובות צט ע"ב, שסבור שהמקח בטל.

80. שו"ע, חו"מ סי' קפב סעי' ג.

81. ערוך השלחן, חו"מ סי' רכז סעי' ל; פתחי חושן, פקדון ושאלה פ"ב הערה יא.

82. יש להעיר כי לגבי תיווך במקרקעין, נקבע בסעיף 9 לחוק המתווכים במקרקעין כי תנאי לקבלת תשלום על תיווך הוא הסכם בכתב בין הלקוח לבין המתווך. בניגוד לכך, לגבי תיווך במיטלטלין אין דרישת כתב כזו בחוק, והמתווך זכאי לשכר גם אם הסכם התיווך נעשה בעל פה. במקרים בהם

שעוסק בתיווך לקנייה ומכירה של רכבים, הוא זכאי לקבל תשלום על השירות. גובה השירות יהיה הרף הנמוך של המחיר המקובל בתחום.⁸³ אם מדובר באדם פרטי שאינו עוסק בתחום תיווך רכב, שלא סוכם עמו דבר, ושמסר לחברו פרטים אודות רכב המוצע למכירה, הוא לא יהיה זכאי לתשלום. זאת משום שהמוכר והקונה לא התכוונו לקבל שירות בתמורה לתשלום, ומדובר בפעולה שלרוב לא מקובל לגבות תשלום בגינה.⁸⁴

2. מסחר ברכב

סוחר רכב קונה את הרכב מהמוכר ומוכר אותו לקונה. כדי להימנע מירידת ערך הרכב עקב רישום של בעלים נוסף ברישיון הרכב, המוכר מעביר את הבעלות לסוחר עם ייפוי כוח שיאפשר לו עם ביצוע העסקה לרשום את הבעלות ברכב ישירות על שם הקונה. כאמור, רישום הרכב על שם הקונה אינו הכרחי לצורך העברת הבעלות, הן על פי ההלכה הן על פי החוק. לפיכך יש לראות בסוחר כקונה וכמוכר לכל דבר ועניין, והוא נושא באחריות המלאה, הן בפעולת הקנייה (כקונה), הן בפעולת המכירה (כמוכר) והן בטווח הביניים, בהיות הרכב ברשותו ובבעלותו. מכיוון שהמדינה ראתה בתחום סחר הרכב כר נרחב לפעולות הונאה היא חוקקה חוקים אשר נועדו למנוע במידת האפשר הונאה על ידי סוחר רכב.⁸⁵ חוקים אלה מחייבים גם על פי ההלכה, הן מתוקף הלכות אונאה הן מתוקף ההלכתי של חוקי המדינה בתחום הסדר הציבורי.

התשלום מובן מאליו, הוא זכאי לו גם בהיעדר הסכם כלשהו. אכן, אם המתווך דרש סכום מופרז, ולא נעשה על כך הסכם בכתב, אין בעל הרכב חייב לשלם לו את מה שסוכם עמו אלא רק את המחיר המקובל עבור שירות זה, ש"ך, חו"מ סי' רסד ס"ק יד, על פי שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, סי' תצח; רמ"א, חו"מ סי' רסד סעי' ז. ועיין בשו"ת דברי ריבות, סי' שצו, שחולק בדבר ומחייב בתשלום המלא כפי שסוכם.

83. רי"ף, בבא מציעא מו ע"א; קצות החושן, סי' שלא ס"ק ג.

84. זכור לאברהם (אלקלעי) ג, חו"מ עמ' ק, ערך: 'שכר'. בדומה לכך כתב החכמת שלמה, על שו"ע חו"מ סי' קפה סעי' א, שאין לגבות תשלום עבור פעולות פשוטות שכל אדם עושה לחברו בחינם. זאת בניגוד לתיווך נדל"ן או שדכנות בחברות מסוימות, עבורן מקובל לשלם, בהן גם אם אדם לא דרש זאת מראש הוא זכאי לקבל תשלום על השירות שנתן, הגהות הגר"א, חו"מ סי' קפה ס"ק יג.

85. חוק מכירת רכב משומש תשס"ח. וראה בדברי ההסבר להצעת החוק שמבארים את הנסיבות העגומות שהובילו לצורך בחקיקת חוק מיוחד בתחום זה שמטרתו 'להגן על צרכנים מפני סוחר רכב שאינם מגלים להם את כל הפרטים הקשורים לרכב, וכן מפני סוחר רכב שאינם מוסרים את זהותם האמיתית לרוכש'. למעשה חוק זה מטרתו תואמת את ההלכה האוסרת לרמות במסחר.